

KENTSEL KAMUSAL PEYZAJLARIN¹ ÖZELLEŞTİRİLMESİNDE BİR MEŞRULAŞTIRMA ARACI OLARAK TASARIM SÖYLEMİ

BAŞAK ÖZER, DERYA KARADAĞ

Giriş

Kapitalist sistemin sürdürülebilirliği için kentsel yapıyı çevrenin farklı bileşenleri olarak fabrikaların, altyapı sistemlerinin, okulların, hastanelerin, konut alanlarının, alışveriş merkezlerinin vb, sermaye birikiminin kârlılığı için sürekli olarak yeniden üretilmesi gerekmektedir. Bu yeniden üretim anlayışı, kimi zaman kamusal peyzajların özelleştirmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu süreç ise idareler tarafından planlanmakta ve yürütülmektedir.

Kentsel kamusal peyzajların bu politik ve ekonomik sebeplerle özelleştirilmesi, aynı zamanda iktidarların doğrudan sosyal yaşam biçimlerine müdahalesini de içermektedir. Bu müdahale, iktidarların toplumsal bellekteki bazı simgeleri değiştirerek algı yönetimini kuvvetlendirmesinin ve yine toplum belleğinde kendince bir iz bırakmasının yolu olmaktadır.

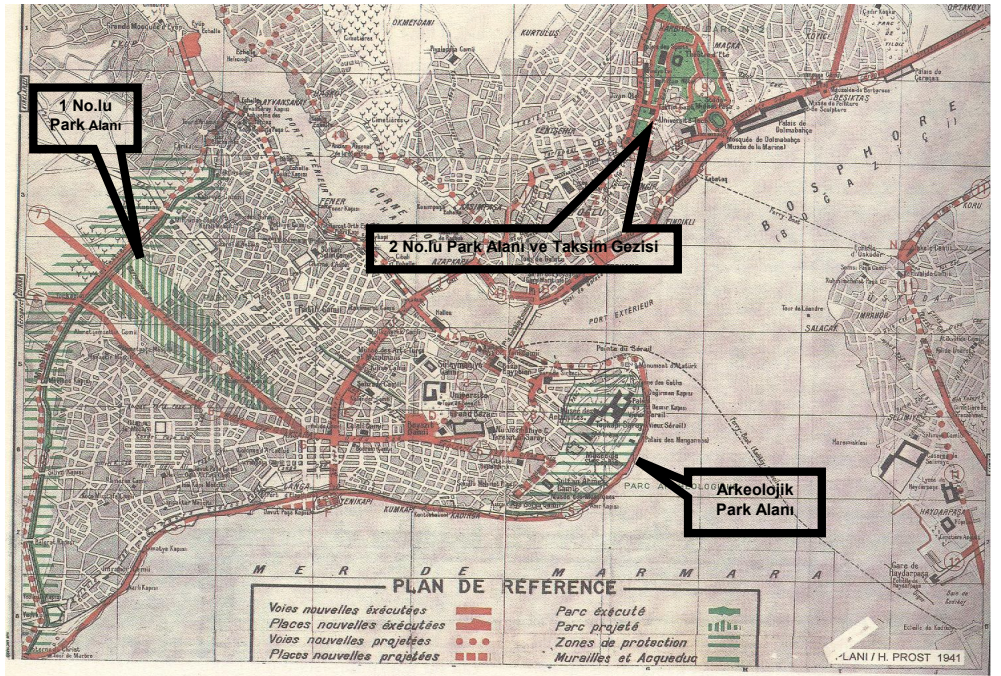
Kamusal peyzajın mülkiyet özelliğinin bu şekilde dönüştürülmesi, genellikle peyzajın kullanım biçimlerinin ve alan yönetiminin değiştirilmesiyle olmaktadır. Bu süreçlerde, toplumsal muhalefet odaklarının iknasında ve sürecin meşrulaştırılmasında kullanılan en etkili yöntemlerden biri ise bu alanlara "tasarım" yoluyla müdahale etmektir. Aslında mevcut erk sahibi idareler tarafından yönlendirilen kamuoyu araştırmaları, anketler, yarışmalar gibi sözde "katılımcı" tasarım yöntemleri meşrulaştırma aracı olmaktadır.

Kamusal peyzaj alanlarının dönüştürülmesi, pek çok diğer dönüşüm alanı gibi sosyal, bilimsel ve teknik nedenlerle geniş bir kitlenin muhalefeti ile karşılanırken, bu muhalefetin güçlenmesinde rol oynayan en büyük etkenlerden birisi ise bu alanların kamusal özellikleri ile mülkiyete konu olmadan, toplumun her kesiminin ihtiyacını karşılayan alanlar olmalarıdır. Bu alanların belirli sermaye güçlerinin alanları haline getirecek, esas sahiplerine sorulmadan satılmalarını sağlayacak her türlü müdahale güçlü bir muhalefeti de karşısında bulacaktır. Bu güçlü toplumsal muhalefetin kırılması ise ancak, kavramsal olarak özünden kopartılmış ve içi boşaltılmış "tasarım" söyleminin, yapılacak yapısal ve ekonomik dönüşümün üstünü kapatacak bazı ifade biçimleri ile yavaş yavaş toplumun her kesimindeki algıyı değiştirilmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu anlayışla kamuoyunda ve mimarlık yayınlarında, Çamlıca Tepesi'nin kamusal peyzaj olarak kullanımının sürdürülmesi konusunda geliştirilecek söylemlerin yerini, açılan Cami Projesi Yarışması'nın sonuç ürünlerinin tasarım özelliklerinin tartışılması almaktadır.

¹ Peyzaj: karakteri doğal ve/veya insani unsurların eyleminin ve etkileşiminin sonucu olan bir alan anlamına gelmektedir.

Kamuoyu gündemine “tasarım” söylemleri üzerinden olumlanarak düşen bir diğer proje ise Taksim Meydanı Kentsel Tasarım ve Topçu Kışlası Restitüsyon ve Yeni Kullanım Projeleri'dir. “Taksim Meydanı Kentsel Tasarım” ifadesiyle anlatılan proje, yayalaştırma adı altında gündeme gelse de lastik tekerlekli araç trafiğinin ihtiyaçlarına yanıt aradığı açık olan bir ulaşım projesiyken, “Taksim Meydanı Kentsel Tasarım ve Topçu Kışlası Restitüsyon ve Yeni Kullanım Projeleri” ifadesiyle anlatılan bildiğimiz türden bir “restitüsyon” projesi değildir. “Yeniden Kullanım” ifadesi, aslında bu yapının yıkılan kışlanın mimari özelliklerinin imitasyonlarını barındıran ve “çağın gereklilikleri” diye ifade edilen bazı işlevlere yanıt arayacak bir bina olacağına, yapının restitüsyonu için gerekli belgelerin olmadığını söyleyen kurul kararından sonra en büyük kanıtlarındandır.

Taksim Meydanı (İstanbul) Örneği/Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası'nın İhyası Projeleri

Resim. Prost tarafından hazırlanan İstanbul Nazım İmar Planı – Referans Planı
1937 (Özler, 2007)

12 Haziran 2011 Genel Seçimleri öncesinde Başbakan R. Tayyip Erdoğan tarafından, hükümetin yeni çalışmalarından biri olarak kamuoyu gündemine getirilen ‘Taksim Yayalaştırma Projesi’, Türkiye tarihinin ilk planlı alanlarından

olan Meydanın ve onu kuran (doğal ve kültürel) öğelerin² dönüştürülmesini kapsamaktaydı. Proje, Meydanın yaya ve araç hareketlerinin yerin altına alınmasını, Taksim Gezisi'ne³ 1940 yılında yıkılmış olan Topçu Kışlası'nın ihyasını kapsamaktadır.

Resim. Parkta gezinti yapan, çocuklarını gezdiren insanlar (Cânâ Bilsel Arşivi)

Her türlü yasal-yönetmelik durumlara, hukuki ve bilimsel gerekçelere ve toplumsal itirazlara rağmen iktidarın söz konusu projeyi hayata geçirme çabası içerisinde birçok süreci barındırmaktadır;

Süreç resmi olarak, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 16 Eylül 2011 gün ve 2111 sayılı kararı ile 'Beyoğlu İlçesi Taksim Meydanı YayaLaştırma Projesi'ne ait 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Plan Tadilatları'nı kabul edilmesi, 04 Ocak 2012 tarihinde söz konusu plan tadilatlarının ilgili Koruma

² T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 06.01.1999 tarih ve 10521 sayılı kararında, Taksim Cumhuriyet Alanı'nı (Taksim Meydanı) kuran, birbiri ile bir bütün ve tümünün korunması gerektiğini belirten dört öğe; Su Maksemi, Atatürk Kültür Merkezi, Cumhuriyet Anıtı ve Taksim Gezisi'dir.

³ Taksim Gezisi, H. Prost tarafından önerilen iki bölümlü Nazım İmar Planı'nda Beyoğlu bölgesinde yapılması planlanan Maçka, Harbiye, Taksim ve Dolmabahçe arasındaki yaklaşık 30 hektarlık büyük park planının (2 No'lu park) önemli bir parçası olarak tasarlanmıştır. Prost'un raporlarında betimlediği parklar, gezi parkları, gezinti yolları, manzara terasları ve meydanlar çağdaş bir kent yaşamını destekleyecek kamusal alanlar olarak tasarlanmışlardır. Bu bağlamda Taksim Meydanı ile birlikte ele alınmış olan ve 1948 yılında yapımı tamamlanan Taksim Gezisi, bu anlayışa göre gerçekleştirilen en başarılı tasarım örneğidir. 12 Kasım 1944 Pazar günü Prost çektiği fotoğraflardan birinin arkasına 'İstanbul Beyoğlu'nda düzenlenen gezi parkı, şehirciye sorulan "bütün parklar ne işe yarıyor?" sorusunun yanıtı' diye yazmıştır. Bir başkasının arkasında ise 'bu sorunun cevabını çocuklar ve anneleri veriyor' diye yazmaktadır (Cânâ Bilsel).

Kurulunca kabul edilmesi ve 14 Şubat 2012 tarihinde bu plan tadilatlarının askıya çıkması ile başlamıştır.

Bu plan tadilatlarının plan notlarında '09.02.2011 Gün ve 4225 sayılı İstanbul İl Nolu K. ve T.V.K.B. Kurulu kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilen "Taksim Kışlası" kentsel tasarım projesi ile bir bütünlük içerisinde değerlendirilecektir' denilmektedir. Taksim Gezisi'nin yapımı sırasında yıkılmış olan Topçu Kışlası, Beyoğlu Belediye Başkanlığı Plan ve Proje Müdürlüğü'nün 17 Ocak 2011 günlü dilekçesi üzerine, 9 Şubat 2011 tarihinde aynı Kurulun kararıyla I. dereceden tescil⁴ edilmiş ve yeniden inşasına karar verilmiştir. 70 yıl önce yıkılmış olan bir yapının yeniden inşası kararları alınırken, İstanbul'un tarihinde, kentlilerin yaşamında ve belleklerinde önemli yeri olan Taksim Gezisi'nin ve bu alandaki tescil kararlarının yok sayılması ise kamuoyunda büyük bir tepki yaratmıştır.

Taksim Meydanı'nın kimliksizleştirilecek ve yayasızlaştırılacak yeraltı tüneline ve Topçu Kışlası'nın ihyasına olanak tanıyan plan değişikliği, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) Şehir Plancıları Odası, Mimarlar Odası ve Peyzaj Mimarları Odası tarafından dava dilekçelerinde yer alan bilimsel gerçekler ışığında yargıya taşınmıştır (TMMOB, 2013).

Bu odalar, söz konusu plan tadilatlarının, Taksim Meydanı'nın tarihi çevresi, kültürel mirası, sosyal, kültürel, ekonomik yapısı ve fiziksel koşulları göz önüne alınmadan, komşu yapı ve sokak dokusu gözetilmeden ve gerekli etüt çalışmaları yapılmadan yer altı geçişleri ve yeşil alanları yapılaşmaya açan plan kararlarının getirilmesiyle, şehircilik ilkeleri ve planlama esasları bakımından kabul edilemez bir niteliğe sahip (TMMOB, 2013) olduğunu belirtmişlerdir.

Süreç, kanuni itirazların yapılabileceği 30 günlük sürenin bitiminden bir gün önce yani 13 Mart 2012 tarihinde, 21.07.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 3üncü maddesinde tanımlanan ve 6ncı maddesinde açıklanan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıkları, Doğal Sitler Hariç Olmak Üzere Sitlerin Tespit Ve Tescili ile ilgili usul ve esaslarının değiştirilmesiyle devam etmiştir.

Söz konusu değişikliğe göre; Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik Tescil işlemleri başlığı altında yer alan Madde 8 - (6) alt bendinde '3402 sayılı Kanunun 16ncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde belirtilen, devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan kayalar, tepeler, dağlar ile bunlardan çıkan kaynaklar gibi tarıma elverişli olmayan sahipsiz yerler ile deniz, göl, nehir gibi genel sular ile yol, meydan, köprü, yeşil alan ve park gibi tescil ve sınırlandırması yapılmayarak tapu siciline

⁴ I. dereceden tescil için yapının özgün mimari, özgün malzeme ve özgün kullanıma sahip olması gerekmektedir.

kayıt edilmeyen alanlar için yukarıda belirtilen kayıt konulmaz' hükmü getirilmiştir.

Resim. Taksim Meydanı'nın son hali, 7 Mart 2013, Hürriyet gazetesi

Devam eden yargı sürecine rağmen yeraltı tüneli inşaatı ihale edilmiş ve inşaat çalışmaları başlatılmıştır. Son olarak İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan 11.12.2012 tarih ve 883 no.lu kararlar mimar Halil Onur tarafından hazırlanan Topçu Kışlası Restitüsyon projesi, yapım yılı, mimarı, plan özellikleri ve yapım detaylarının bilinmemesi, Taksim Gezi Parkı'nın 70 yıllık kullanım değeriyle tarihe belgelik eden niteliği ve İstanbulluların kolektif belleğindeki önemli yeri vurgulanarak reddedilmiştir. Bunun üzerine Başbakan, 'Red kararını reddediyoruz' diyerek bilimi ve yasalara hiçe saymakta, yetkisini aşarak tarafsız bir bilim kurulunu baskı altına almaktadır (TMMOB, 2013).

Tüm bu süreçlerin sonunda, 28 Şubat 2013 tarihinde reddin reddi gerçekleşerek, bürokratlardan oluşan Koruma Yüksek Kurulu⁵ Topçu Kışlası'nın yapımına onay vermiştir.

⁵ 12/01/2005 tarih ve 25698 sayılı ile Resmi Gazete'de yayınlanan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulları Çalışmaları ile Koruma Yüksek Kuruluna Yapılacak İtirazlara Dair Yönetmeliğe göre; Madde 6: Koruma Yüksek Kurulu: a) Bakanlık Müsteşarı, b) Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı, c) Bakanlığın ilgili Müsteşar Yardımcısı, d) Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü, e) Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürü, f) Bayındırlık ve İskan Bakanlığının ilgili Genel Müdürü veya Yardımcısı, g) Orman Genel Müdürü veya Yardımcısı, h) Vakıflar Genel Müdürü veya Yardımcısı, ı) Maden İşleri Genel Müdürü veya Yardımcısı, i) Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürü veya

Sadece iç hukukumuz değil aynı zamanda 20 Ekim 2000 tarihinde ülkemizde de imzalanmış olan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi⁶ de, tarihi ve kültürel miras değerlerini, uluslar arası önemde korumayı zorunlu kılacak taahhütleri içermektedir. Sözleşmenin 5. maddesi, Genel Tedbirler bölümünde ise sözleşmeyi imzalayan her bir taraf peyzajları, yasayla, insanların çevrelerinin önemli bir bileşeni, onların paylaştıkları kültürel ve doğal mirasın çeşitliliğinin bir ifadesi ve kimliklerinin bir temeli olarak tanımayı taahhüt etmektedir.

Resim. Taksim Yayalaştırma Projesi modellemesi, İBB Resmi web sitesi

Kentsel Kamusal Peyzajların Özelleştirilmesi

Kendisini kuran öğeleriyle beraber bir kentsel kültürel peyzaj olan Taksim Meydanı'nın 'Taksim Yayalaştırma Projesi' ile hem toplumsal tarih ve bellek üzerindeki önemi, hem de kullanıcı yapısı değiştirilmek istenmektedir. Bu durum, Taksim Gezisi'ne Topçu Kışlası'nın ihya kararından ve onun işlevinin ise alışveriş merkezi olmasının istenmesinden anlaşılmaktadır.

Alışveriş merkezi yapılması ile yeniden üretilecek olan alanın mülkiyet özelliği de değişecektir. Bir kamusal alan olan park, böylelikle özelleşecektir. Kamusal alanın özelleştirilmesi doğrudan doğruya ticari hedeflere sahiptir. Düşük gelirli insanların dolayısıyla da alışveriş yapmayanların yatırım yerlerinden dışlanması ve bu alanların kent seçkinlerine ve harcanabilir gelirleriyle turistlere ayrıcalık tanınmasını sağlamaktadır (Kressel, 2009).

Yardımcısı, olmak üzere, on kurum temsilcisi üye j) Koruma Bölge Kurulu Başkanlarından Bakanlıkça seçilecek altı üye olmak üzere, on altı üyeden oluşur.
⁶ Avrupa Peyzaj Sözleşmesi 20 Ekim 2000 tarihinde imzaya açılmış, bu tarihte ülkemizde de imzalanarak, 10 Haziran 2003 tarih ve 4881 nolu Kanunla onaylayarak 27 Temmuz 2003 tarih ve 25181 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Şirketler herhangi biri girebildiği sürece mekanların 'kamusal' olduklarını iddia etmektedirler. Bu ölçüte göre alışveriş merkezleri kent meydanlarıyla kamu yararı açısından eşit konumdadırlar. Topluluk yaşamının merkezleri olarak kent meydanları, yalnız özel otomobile ulaşılabilen ve insanların kamusal mekanda özel tüketimle meşgul oldukları yer olan alışveriş merkezleri tarafından yerinden edilmiş, şirketlerin yeni kentsel sınırı düzenlemelerine imkan verecek şekilde 'yeniden canlanma' hareketinin temeli olarak yayılmaktadır (Kressel, 2009).

Tasarımcılar şirket hedeflerini uygulamak ve kamusal mekana özel gündemler yüklemek üzere unsurlara ait bir sözcük dağarcığı geliştirdiler. Örneğin popüler bir biçim 'ele geçirilmiş' (*captured*) sokaktır: kamuya açık bir sokak kapatılır ve arazi, daha önce var olan ölçekten daha büyük yapılar için bir arazi meclisi aracı olarak özel malikane ya da planlamacıya bırakılır. Bu sokaklar erişim saatleri ve onarım gereklilikleri için hareket kısıtlamasına bağlı olarak bir miktar 'açık' kalabilirler. Ama kamusal mekan küçültülür, girişimci güç yoğunlaşır ve kamuya açık sokaktansa kapanmış özel mekanın yeğlenen –ve her şeyin ötesinde güvenli- yer olduğu işareti verilir (Kressel, 2009).

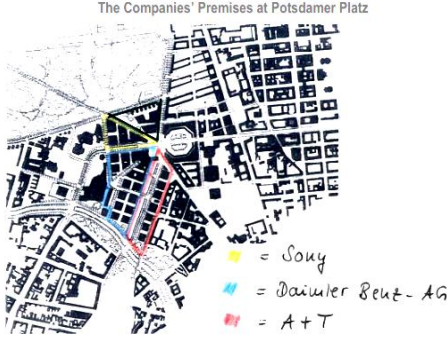
'Ele geçirilmiş' sokak örneğine Berlin'deki Potsdamer Meydanı'nın, şirketler tarafından uygulanan kentsel dönüşüm projesinin sonucu olarak, özelleştirilmiş sokakları örnek olarak verilebilir.

Potsdamer Meydanı (Berlin) Örneği

1961 yılında yapımına başlanmasından 1989 yılında yıkılmasına kadar Berlin Duvarı sadece kenti değil, Potsdamer Meydanı'nı da ikiye bölmüştür. Yıkımın ardından çöküntü alanına dönüşen Meydan, Berlin Senatosu'nun etkisiyle (Şişman, 2009), alanın satılarak planlanmasını kapsayan 'Potsdamer Meydanı Projesi' adı altında bir kentsel dönüşüm projesi uygulanmaya başlamıştır.

Bu dönüşüm projesi, kentsel tasarım yarışması açılarak ve özel sektör yönelimli olarak gerçekleştirilmiştir. Kentsel tasarım yarışmasının konsepti baz alınarak, kamusal alanlar özel şirketlere devredilmiş, projenin finansmanı bu şirketler tarafından karşılanmıştır.

İlk etabı 62.000 metrekarelik bir alanı kapsayan bu projenin ilanı Daimler Benz Firması tarafından yapılmıştır. *'In 1991, the Senate sold another 31.000 square meter area North of the Daimler premises to the Sony Corporation. Finally, in 1992 a company called A+T bought the remaining 12.000 square meters South of the Daimler site'* (Frank, 2003).

Şekil. The Companies' premises at Potsdamer Platz (Frank, 2003).

Söz konusu şirketler, bir taraftan kamusal alanların dönüştürülmesinde rol oynayıp, hangi tarihi yapıların korunup korunmaması kararında söz sahibi olurlarken, bir taraftan da kendi mülkiyetlerine geçen alanlarda kendi şirketlerinin yapılarını inşa etmiş, bu alanların içerisinde kalan sokaklar şirketlerin himayesine geçmiştir.

Şekil Özel şirketlerin kendi yapıları ve sokakları (Frank, 2003).

Bu proje, çok amaçlı kullanıma sahip, gece gündüz yaşayan, alışveriş birimleri, 3500 kişilik sinema salonu, tiyatro gibi kültürel yapılar, restoranlar, kafeler, üst ve orta sınıfa hitap edecek konut alanları vb çok fonksiyonlu kentsel alan yaratımını sağlayacağına (Şişman, 2009) gibi söylemlerle meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Sonuç

Tarihin çeşitli katmanlarını içerisinde barındıran Taksim, meydanı ve onu kuran öğeleri (Taksim Gezisi, Atatürk Kültür Merkezi vb) ile kültürel bir peyzajdır. Ancak Beyoğlu'nda gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi planlanan projelere bakıldığında, süslü görseller ve tasarım söylemleri ile kamuoyunda yer alan; "AKM'nin restorasyonu" nun özel bir şirket tarafından yapılması ve müellifinin dahi uygulama sırasında yapıya girememesi, İstiklal Caddesi'nde ruhsatsız bir biçimde varlığını sürdüren "Demirören AVM Binası", "Tarlabası Kentsel Dönüşüm Projesi" ile bu mahallede yaşayan insanların sürgün edilmesi ve daha birçok burada saymadığımız planlar ve projeler göstermektedir ki Beyoğlu, rant temelli politikaların bir puzzle'ı andırarak şekilde birbiri ile birleştirdiği projelerin merkezi haline gelmektedir.

“Taksim Meydanı Kentsel Tasarım ve Topçu Kışlası Restitüsyon ve Yeni Kullanım Projeleri”, kamuoyuna belirli “tasarım” söylemleri ile olumlanarak sunulurken, aslında kentlilerin belleğinde önemli yeri olan ve kamusal niteliği ile mülkiyete söz konusu olamayacak, Türkiye’nin en önemli meydanlarından Taksim Meydanı’nın, artık meydan olarak işlevini bilinen anlamı ile sürdürmeyeceği bir boşluğa dönüştürecek özelliklere sahiptir. Üstelik “ihya” ya da “restitüsyon” adı altında burada inşa edilecek kışla yapısı, meydanla birlikte tasarlanmış parkın yapılaşmaya açılarak, gelecekte Potsdamer Meydanı’nda yaşanan özelleştirmelerin burada da gerçekleşeceği konusunda şüpheler uyandırmaktadır.

Bununla birlikte, meydanın ve parkın dönüştürülmesinin altında yatan tek nedenin ekonomik olmadığı; bu peyzajın değiştirilmesine yönelik eğilimlerin önemli sebepleri arasında kamusal alan kullanıcı tipi ve alışkanlıklarının değiştirilmesi, ideolojik olarak meydana müdahalenin özelleştirilmesi durumunda bu alanda ortaya çıkacak “özel güvenlik” ile meşrulaştırılması, yine erk sahibi ideolojinin toplumsal bellek ve kent kimliğinde yer edinme anlayışları sayılabilir.

Kaynaklar

- Cânâ Bilsel Arşivi. Académie d'Architecture/Cité de l'Architecture et du Patrimoine/Archives d'Architecture du XXe siècle.
- Frank, S., 2003. The Politics of History and Memory at Berlin’s ‘Nem Potsdamer Platz’. 6th US/ICOMOS International Symposium ‘MANaging Conflict & Conservation in Historic Cities Integrating Conservation with Tourism, Development and Politics, Annapolis, Maryland.
- Kressel, S., 2009. Kamusal Alanı Özelleştirmek. Çev. Meriç Kırmızı. (<http://www.sendika.org/2009/02/kamusal-alani-ozellestirmek-shirley-kressel/>)
- Özgel, F. S., 2012. *Kapitalizm Kiskacında Kent ve Emek, Gebze Bölgesi ve Otomotiv Sanayi Üzerine Bir İnceleme*. Nota Bene Yayınları, Ankara. ISBN: 9786055513405
- Şişman, A., Kibaroğlu, D., 2009. Dünyada ve Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, Ankara.
- TMMOB (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği), 2013. Taksim Meydanı Projesi Üzerine TMMOB Görüşü, 13 Şubat 2013, Ankara.